

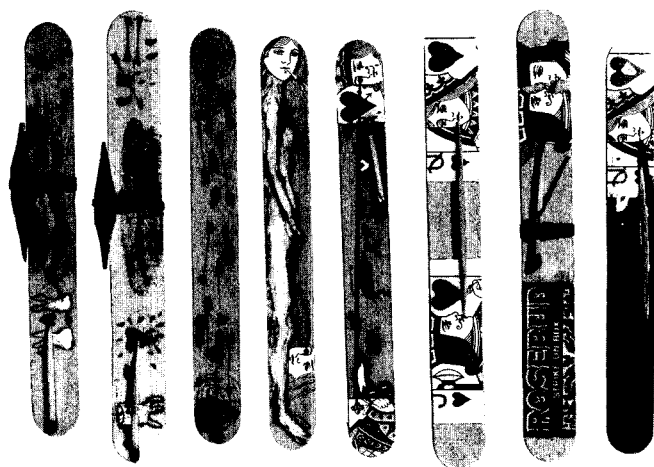
Várkonyi György Böröcz András kiállítása elé

Néha megpróbálom elképzelni a sokat tapasztalt vámtiszt arcát, miután kinyitotta Böröcz András bőröndjét... Néha megpróbálom megérteni, miért csinál ez az ember – Böröcz – hordozható, olykor hangszer módjára szétszedhető és tokba helyezhető szobrokat. Vajon csupán azért, mert úgy él, ahogyan? Azért, mert ez az életforma, ez a művészi egzisztencia némiképp emlékeztet egy vándor-kereskedőre? Az is foglalkoztat, mivégre ez az előbbi megfontolásból fölöttébb célszerűtlen és nem is csak ironikus vonzalom az emlékmű súlyosan kompromittált műfaja iránt. A kérdés most már megkerülhetetlen. Böröcz, a pálya elején álló papírmásé *Zászlóvivő* (a katonai bornírtság emlékműve), az *Akasztottak* (a XX. században már globális méretekben devalválódott emberélet emlékműve), a *Partvís-változatok* (a zsidó mártírium, a Soá emlékműve), a brooklyni kenyér-fej akciót dokumentáló „könyv” (Popjeluszko pap áldozatának emlékműve), az *Atlaszok* (az emberi erőfeszítés és egy művészettörténeti motívum emlékműve), a *Bányászpieta*, a *Kerékvetők* sorozathoz készült, egymásra lövöldöző emlékműveket ábrázoló rajz, a Várfook Galériában kiállított miniatűr *Szent Sebestyén* után a mi történelmileg megszentelt és aktuálpolitikailag konzumált *Tizenkét pontunk* „nótájára” megszerkesztette a hordozható „hazafias” emlékművek sorozatát. Új műfaj született, akkor is, ha kevés utánajárással fellelhetők régi, de meglepően passzentes analógiái. Egyáltalán nem közömbös, hogy hol: a magasművészet és tömegkultúra, képző-, ipar- és népművészet határterületein elhelyezkedő XVIII–XIX. századi provinciális kolostori munkák, magánátjatosságra szolgáló devóciós tárgyak környékén. Hogy mik is ezek? Többek közt kollázstechnikával készült, háromdimenziós dobozok,

ún. „szent színházak”, úti oltárok s egy 1744-es erdélyi adat szerint „üveg tékába való fris kiseded kép, apácza munka”.* Böröcznél persze nem a katakombaszentek testszöveveiből vagy pápai áldással megszentelt viaszból áll össze a műtárgy. Zseblámpa-égőből és kopott spicccvasból, rádír-gumiból válik itt ereklýe. Az átminősülés nem a hit, hanem a felismert kontextus függvénye. Különös módon a másik kínálkozó párhuzam is a szakrális, funerális művészet tájékáról való. A kiállításon nem, de a katalógusban láthatók Böröcznek azok a munkái, melyekben a tömbszerűen összeragasztott ceruzák szabályos, sokszög alapú hasábokat alkotnak. E tömörnek ható térmértani testekből egy meghatározott pontra gyakorolt könnyed nyomással előhívható, majd újból eltüntethető a bennük lakozó zárvány, a kétszeresen is ceruzába zárt emberi alak. Nem kell nagy asszociációs mutatvány ahhoz, hogy ezekben a tárgyakban is felismerjük az emlékmű egy speciális formáját, a síremléket. A Kárpát-medence archaikus (azaz XVIII–XIX. századi) zsidótemetőiben ugyanis a sírkövek héber felirata e szavakkal kezdődik: „Itt van elrejtve...”, s ezután jön a név. Én mindkét előképben látni vélem a hordozhatóság mozzanatát. A zsidó sírköveknek legfontosabb – a koraiaknak egyedüli – díszítő motívuma az írás. Az írás, amit meg lehetett őrizni még akkor is, amikor a nyelv már elveszett. Az írás, ami nem kevesebbet jelentett ennek a népnek, mint „hordozható hazát”. El tudják képzelni Böröcz Andrást, amint Brooklyn lengyel negyedében ül a műhelyében, és az Ecserin talált „Nem, nem, soha!”

és „Talpra magyar!” feliratú ceruzákból (melyek ugyancsak a devóciós kegytárgyipar kultúranropológiai sémájába illeszthetők) zsebben hordozható politikai emlékműveket készít? Miközben azt, hogy „Talpra, magyar!” vagy azt, hogy „Tizenkét pont”, lábjegyzet nélkül le sem lehet angolra fordítani. Ezt csak úgy lehet felfogni, ha belátjuk, hogy jelen esetben a nyelv lett az a hordozható haza, „hol értik e hexametert is”. Mindebből következik, hogy Böröcz újabb munkáiban a plasztikai intenció csak másodlagosan működik. Ez – korlátozott érvennyel – még a szobrokra is áll, de semmiképpen sem jelenti azt, hogy a forma szerepe eljelentéktelenedik. A „kultúrmondtársokat” létrehozó additív, hozzárendelő gesztus kedvéért Böröcz lemond az egyetlen formába zárttság eredendő tra-

gikumáról, ami első ceruzaszobrainak még legfőbb jellemzője volt. Olyasfajta művészetet művel, amelyben semmi sem véletlen, mindig minden jelent valamit, de mi, a másik oldalon állók mégsem érezzük a kimódoltság, kifundáltság figyelmeztető ve-rejtkillatát. A Böröczben dolgozó elementáris jelentéskényszer nem telepszik rá a formára, nem köti gúzsba, nem csorbítja autonómiáját. Épp ellenkezőleg, a forma (a sokszor *talált* forma, pl. a kerékvető) diktál, abból bontakozik ki az az öngerjesztő asszociációs háló, ami e művészetnek legfontosabb sajátja. Azt adja ugyanis vissza, ami a század folyamán végképp kiveszni látszott a mű-

tárgyból: a totalitás eszményét és az arra való készséget. A műalkotásnak ezt a Böröcz-féle státusát, a létrehozásában megnyilvánuló személyes stílust csak fogalmi ellentéppárokkal tudjuk leírni. Olyanokkal, mint: spirituális–materiális; intellektuális–triviális; kultikus–profán; emelkedett–köznap; hősi–groteszk; muzealizált–eleven; zárt–nyitott. A felsorolás finomítható és bővíthető. E keresztbe-hosszába működő táblázatnak specifikuma, hogy nem eltérő osztályba tartozó művek elkülönítésére (mint Wölfflin *Grundbegriff*ében), hanem *egy* összetéveszthetetlen modor fogalmi megragadására szolgál.

És végezetül a bravúr. Ez engem tulajdonképpen hidegen hagy, eltekintve a Mojzer Miklós által a „türelem akrobatikájának” nevezett vonásától, ami a devóciós tárgy, az emlék készítésével összefüggő *áldozat* ügye. Ha a műkereskedelem szempontjait mellőzzük, a bravúr önmagában nem vonzerő – vegyük csak példának okáért az északi gótika katedrálisépítészetét. Talán ezért szeretjük mindketten Böröczcel a művészkedés provinciális, periferikus, esendő formáit, „bénaságait”. Az ő tehetségének legkülönösebb vonása, ahogy a csetlő-botló bénaságot és a hideglelős professzionalizmust elegyíti. És ez a gyúelegy azután robban. Hölgyeim és Uraim! Egy „kirobbanó tehetség”: Böröcz András. A könyvek és installációk elkészítésében munkatársai: Robbin Silverberg, Kukorelly Endre és Rosta József.

* Idézi Szilárdfy Zoltán a *Devóció és dekoráció* című tanulmánykötetben (Eger, 1987) az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárból* (Bukarest, 1975).

